

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

№ 190 (13190)

1986 чылдың август 13, среда

1925 чылда
түндүктүзүлгөн

Өрттөз 3 көпөк

Мал чеми белеткээринин шалыпчы ийи айы чоруп тур

МУРНАКЧЫЛАР

Куш-ажылыч
алдарнын
туту

Хурагалчы — хову орту-
зунда бээни чыгыш даг.
Хулуун изилдөө оң чиргач-
чонгон барамы чамдыкта
чакыл, бирде бугуртун кес-
түп каа тур. А дээрин хил-
дипте хир чок, оң-беле пер-
гелештир салгып база чок.
Кайда-даа бугурт болгаш
дунааргай. Ховуун өргө-
лөр туржук, шартылаалар
бээни хөдөөгө чыгыштыла
бериле, түгө сизгилдер
ховуун эзелет, каралче бо-
лгаш аска аккай алыг дерин
чода-тода, чымштыг ижи
уламтылаан тур.

Хурагалчынын элден дур-
гаар мый-бээр шушкан
тракторлар караңгыла-
ла тур. Сиген кескен бир трак-
торун тургузуштарыска,
тракториян Артем Далай бол-
ду. Тракторундан үнү ора,
дайыган демирден холду до-
раан шеле тырты: ижг дөм-
жор холду чыккан.

— Каш холдуур чыгыштын
соода, ижи эгедиз. Сиген-
чилерге таарымчалык ху-
ндо дур ийи — даямшаа, со-
лааган холу-беле бакын хө-
дөөлөй тутушаан, оң холу-
беле дерин чодун тур — Мо-
торун изилдөө алыг, раи-
тор соодун четкинеп тур.
Ам каш дескинептер, элден
соодун алыс болса, трактор
үрөш болур хире-дир.

Хүн-даа ижг, ажал-даа
изил, тура дургаар трактор
чок. Бу холдуу ийи трактор
сиген кескен, ийи трактор
сиген болгон, бир трактор
сигени пресстоз, түгө до-

вурра бурулаар. Даң хаа-
зыдан кара кескөгө чедир
идыг. Сес кескитунг бо-
засно он ийи беш чылды
баштайгында 800 тонна
сиген белеткээр онаалды
чайгыс ай дургузунда күс-
елештир чыгып: 710 тоннам
белеткээ!

— Чамдык хушперде сиген-
ни 30 тонна чедир белеткеп
турдуус. Ам дүжүктүр че-
ривас тейген, чүгө 15 тонна
хирени белеткээрине өй-
лөп тур бис. Даартадан
Ямаалы-Арынга, сигенин
черас, көжери дугурушту-
вус — деп, эвенонун удуртук-
туктуу Сергей Крылов чу-
таалды.

Өрлөндө «Чаа өрүк» совхоз-
тун бо эвенонун хушда 20 то-
на сиген белеткээр. Сигени
таймс хову черге ол — беле-
нэс айтыр. Дүжүдү гек-
тарда 15—20 центнер сугат-
тыг черден бир трактор хушда
26 тонна сигенин кезип бо-
лур турда, он 3—4 катап
эвенон дүжүктүс курат бо-
дан хушда он тоннага бээни
белеткээр берге. Идыг тур-
бузе сиген кесер ийи трак-
торлук ук эвенон сиген белет-
келчине киргенин баштай-
гы айылда хушун-не орту-
ма-беле 24 тонна сигенин
белеткеп келген. Хаттыг,
чаастыг хушперде кайа са-
наарга-даа идыг. А дыш-
тыр хушпер оларда чок. Ол-
да кергитунг салбас болса,
эвенон мал — чөм — белеткээр
шалаан августун 14-те күс-
елештир. Ийианган мал че-
ми белеткээрине чарлатты-

ган шалыпчы ийи айың
сөөлгүдө база бир онаал-
дым күсөдип болур. Эвенон
нуң кескитунери, шыпал-ла,
идыг соруга салган ажал-
дан турарлар.

Эвенонун удуртуктуу Сер-
гей Крылов доолукчу чылды
түндүк-беле социалистг па-
рышка совхозтун чөм-
болган. Эвенонун кескитунери
шувутуу комсомолчулар,
аалында берилген мурнак-
чылар, Трактористер Салы
Чочен-оол, Илья Лопатина,
Демьян Кечил, грабильниктер
Андрей Едман, Артем Беган
хей-агтыг ажалдан турар-
лар. Пресстозборжикте Кры-
лов боду ажалдан турар,
пресстоз сиген шувутуу
оноуу. Оң кайдым Наталья
Крылова — эвенонун повары.
Бо бичим болгаш найрал-
дыг коллектив эркен он хо-
нука району социалистг
чарыштыг тилекчи бол-
ган.

Крыловтун сигени эвенонун
совхозка бирч чери шалып-
чы ийи айың эгедизден бээр
үрүктү элел келген. Ук сов-
хозтук шалыпчы ийи айың
баштайгында району со-
циалистг чарыштыг тилек-
чи болгашыла болгаш си-
ген белеткээр шалаан 50 хуу
чөдир берилген бо эвенон.
Хүн кийрген үдү уагу.

ЧУРУКТАРДА: (түндүк-
тук) тракторист Сергей
Крылов, повар Наталья
Крылова грабильник Артем
Беган, эвенон кескитунери ажал-
ды үнү тур.

К. ЧОДУ.

КОНТРОЛЬГА АЛГАН

«Торгалы» совхозтун си-
пресстоз, сараатан. Бо
гептлер мал чеми белет-
кээрине шалыпчы ийи айы-
нда иденпейгир кыркып турар.
Совхозтун ажал-ишчилери
2780 тонна сигенин белет-
кээр шалаан.

Совхозтун Чагыс-Теректе,
Ал-Тал аксында, Ары-Ба-
жында Дарган Сугежикти
эвенонун ишчилери 297 то-
на сигенин бөдүп, сараатан.
Сиген кезип турар механиз-
маторлар Дарган Сугежик, Буу-
дан Тугаш, Бүртүк Бүдөгө,
чи мал чеми белеткээрине
шалыпчы ийи айында иден-
пейгир кыркып келген. Повар
Долгармаа Сынаан амдангы
чөм белеткеп берип турар.

Н. ДАМДЫН.

МӨНГҮН-ТАЙГАНЫҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

Механизаторлар— мурнуку одуругда

Көжөлдө он бир чак.
Сигенчилер туралаан. Лу-
жыла, кедер дөмгө белде,
«ИС-16» пресстоз «агелом-
шаш» турарын атыг сов-
хозтун механизатору Влади-
мир Савдатын «Идыг орай-
сиген пресстоз турар кымы-
ол» деп соуугады.

— Олег Донга-тыр. Бис-
тин Олег аял. Ажал-дөмгө,
аштар-суксарын, амыр-ды-
жын-даа болаас кыкы-ле
болгай — дид.

Уагу-Хем районда «Куш-
ажылыч» совхозтун
Чолура салбырынч Чыла-
нын ден чарып — Мөңгүн-
Тайга району СЭКП-нин 60
чылды атыг совхозтун ме-
ханизаторларын ситенч бри-
гадамын туралаага алыг
тракторист О. Донга-тын су-
залжымы ам онгу класска
өвөрнөр.

А. Шөжү-
беле кады кедер-сиген
дөмгө барып он беш тонна
сигени пресстоз доокаш,
дур орунунда кээ, аштаным-
чөмөштө, уду-дүштүгүн
аш-өөрү оттурбас. Дөмгө
аштаным чок кымыштыг
турганын кирген чымштыг
ажыл-үдөдө механизатор-
ларын дугайында чыгыг сө-
терип кымыс-даа бод, чугаа-

Олег Байтович Донга-тын
мергежил — механизатор.
Мергежилге ол сеткилде-
ден берилген, ынак, сактыр-
га, оң чүрө тракторуну
мотору-беле туудуш он чо-
руур дег. Комсомолчу Олег
мал чеми белеткелчине
чылдына шалып-малтады
ажылдан келген. Сиген прес-
стозинде ам чеди чыл улаш-
тыр ажалды, чымштыг ол
ажылды хымы тыкан эрсе-
де киж.

Комсомолчу Евгений Ор-
жак-беле тайкыны көрө-
лөр. Совхозка тракторист
ажылдыан үшкү чылды
тайкында Чолура салбы-
рында дөмгө шөдө ситен
бөдүрү турары бо. Ол ба-
ла ажал-ыягыг мактадыг.
Механизаторлар Владимир
Савдк, Яков Чалама, Еве-
ний Оржак, Олег Донга-
оол-беле кады СЭКП-нин 60
чылды атыг совхозтун ду-
жугалыг чылаачы В. Ка-
ра-Сал чыгыс үдө-херекти
бүдүрү турар. Мугур-Асы
— Чалама — Чылаангы тура-
дына он бештонну тура
дүшөс, кылар-чаар матери-
алдарын үзүктөлөйөн ол
сөөртүп ижип турар.

Пессе дүдүктүрери ком-
сомолчулар Х. Кара-Сал, А.
Шөжү болган Б. Шөжү ме-
ханизаторларын дулак чок,
чымштыг үдө-херекти эр-
тен эртеден орайга хир, би-
чим ажалдан турарлар.
Сигенчилерин ажалы —

пресстер Уагу-Хемин Чы-
лаангыдан Мөңгүн-Тайганың
хойнуларын кыштагалары-
че хушун чыгыш шуужуп
эгелдөө.

Чылаангыда механизатор-
ларын ситенч бо брига-
да (бригадир Х. Шөжү)
ажылды улуг: 700 тонна сиге-
ни кескеш, бөдөп, пресстоз.
Оон улаштыр Мөңгүн-Тайга
районуң Чеди-Тей девеска-
рында 200 гектар черде кө-
сузаны кестирер. Сес-беле
ажыл карышпас болур ужу-
руг дээрин бригаданын си-
генчилери көчүгүг эки бизар.
Салдыган соруга күсөт-
төр ужуруг.

Шөжүүлөр— ш у п т у сигенчилер

СЭКП-нин 60 чылды атыг
совхозтун дирекцияны каян
Хурал Шөжүтүг Ак-Чырада
совхозтун ситенч белеткеп
турар би, адамдык бригади-
редан каарга, чамдык кыкы-
лер «Ол-даа ону каяа уур-
идыг ажал кымын чораян
өвөс» диди-даа турган. Алы-
анда барып, бөдүп ол ажал-
ды көргөсөн. Оон удуртканы
бригада ситенчилер ортузу-
да калбарган чарыкка бо-
ла тилекчи болуп келген. Бри-
гадирин өңүн ийи Юля
Шөжү — ситенчилер брига-
дамыда повар. Оң ажалы эр-
тенинче 4—5 шакта эгедээр.

Бригаданыда чите сөгүт деп
атка четкен комсомол. Ол —
он оол, кыстыг ынак иези.
Уруларын уулуудан бичеси
— Уран — совхозтун № 1 ме-
ханизаторунан ситенчи
бригадада дузалакчы повар.
Комсомолчу повар бо хушпер-
де алаанын ажалдан турар
бригададан мран эвес
Шаным-Ужу деп черде бри-
гадада повараан турар. Шө-
жүүлери ийи огу — трак-
тористерин дузалакчылары,
кол-ла ажалы — үдүрүктү.
Сигенчилер дузалакчылары-
нын ажалынын мактаар.

Ажал-ыккө биреткен ийи
чөдүп бо ө-булениң дуга-
йын накс чугаалаарга, ы-
дыг.

Шиитпирлезе чогуур айтырыглар

Мал чеми белеткелчине
уеанде «ийиң чергенин»
дидир үрүмк айтырыглар
турбас. Ийиалжак СЭКП-
нин 60 чылды атыг совхозтун
Уагу-Хем району «Куш-
ажылыч» совхозтун
Чолура салбырынч Чыла-
нын ден чарып — Мөңгүн-
Тайга району СЭКП-нин 60
чылды атыг совхозтун ду-
жугалыг чылаачы В. Ка-
ра-Сал чыгыс үдө-херекти
бүдүрү турар. Мугур-Асы
— Чалама — Чылаангы тура-
дына он бештонну тура
дүшөс, кылар-чаар матери-
алдарын үзүктөлөйөн ол
сөөртүп ижип турар.

бар: ол ийи бригадаларын
төртүрөдө чунар, машина-
техника турар черлер дер-
тисмон, кылар-чаар мате-
риалдар кымынгай одалар
чамдык. Кайы-даа турал
электри чыры-беле мылдага
чедир орта хандыртымаан.
Бригадал төртүрөдө көсү
агитация эретиң кылдыган.
Хана солулар мылдага чедир
үмөк. Радиоприминтер,
хирер херекселер мылда
базы-беле чок. Иракта
ажылдан, чурттан турар си-
генчилер районун директор-
лары калдыг лекция-бесед
помчаалып дээр-болса, август-
туң баштайгы хонуктарына
чедир ажал кым-лаа толаргай
харым берип пыдаас болган
чыл чугаалаары артык эвес.
Артык кестер чогулдан
бригадал төвүндөн шиме-
вейн анал-лаа турар техника
бар. Идыг турбузе, РАУК-
тун иженерлеринин талаш-
лаа мылдага чеди кандыг-
лаа дуза чедирбей, хемчег
албай турары — канчал-
даа таарымшас. Оон-беле кады
сигенчилерин пога-беле хан-
дырып совхозтун дирекция-
ны шоолуг-ла кичөөгөге а-
байн турар.

Бо четкестерин совхозтун
дирекцияны кичөөгөге а-
лган ситенчилерин көрдүгөн
алаанг онаалдым, күсөдөп
илер хандырап ужуруг та-
рымчалыг байдаларын тур-
гузар ужуруг.

А.Т. БЕГДИ.

БАШКЫЛАР

БУДАПЕШТ. «Орус дыл —
танымдын, кайыралдыг бо-
лгаш уластар аразында бот-
боттарынын башкыларын
дыл». Шак мылдыг девес-
тин ада-беле Орус дыл бо-
лгаш литература башкылары-
ның делегей ассоциация-
нын (МАПРЛ) VI конгрес-
си эгелдөө. Оң киржикчи-
лери СЭКП ТК-нын Чыгыш
секретары М. С. Горбачевтун
байыр чедириникин чы-
ды-беле хушоп алганнар.

ВСАП-тын Чыгыш секре-
тары Я. Кадарың байыр че-
дирген чагазын алаа пом-
чаан. ВУР-да орус дылдын
өвөдөлгөн улам калбарган.

КОНГРЕЗИНИҢ

орус дылды, орус болгаш со-
вет культураны тардырынга
МАПРЛ-дың ажал-чоруду-
газынын уластар аразында
кады ажалдакылаан чугу-
лазын венг удуртукчу мылда
айткан.

Конгресстиң киржикчи-
лери — орус дылды өөренип ту-
рар 70 хире чурттардан ийи
мун хире киж орус дылды
болгаш культураны башкы-
лаарын теориялык бол-
гаш методикалык аныг-
агы айтырыгларын тале-
ы-беле калбак сапал-онол
солугаазын кылдылар. Кон-
гресс эртин турар хушперде
эртем конференциялар, сим-
позиумнар болур, кинофильм.

АЖЫТТЫНГАНЫ

перия көргүзөр.
Орус дылды болгаш лите-
ратураны улам иженерле-
чорударына, оларын башкы-
лаарын сайыраңгайдырынга
Ассоциациянын ролю док-
таамал атуу турары
МАПРЛ-дың делегей шуу-
гаы баштыкп турар. Амгы
үгө чедир Ассоциациянын
удуртулазы-беле орус дылды
болгаш культураны өө-
вир-беле холбашан алы-
бурру 130 хире ажалдары
эртиркен. Ам орус дылды 60
чурттан школа, 80 чурттан
лодда өвөдөлгө чедирини
программалык өвөдөлгө эр-
тема кылдыр кыргып.

(СЭТА).

ССРЭ-ДЕ ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

Ол-ла хүн Н. И. Рыжков-
тун С. аль-Махди-беле Кремль-
ге чугаалажышкыны бол-
ган.

Делегей байдалында хама-
рышкан кол айтырылар бол-
ган Африкада, Чоюку Чөөн
чүте байдал болгаш совет-
сулал харылдаалар талазы-
беле дөдөгөргөн сапал-онол

солугаазы болган.

Кремльдин Улуг ордунга
ССРЭ-нин чагазын өмүз-
өндөн С. аль-Махди алдар
болдурган дүштеки шайлагга
болган.

Дүштеки шайлагга совет
талаан Н. И. Рыжков, В. И.
Воротников, П. Н. Демичев,

солугаазы болган.

Н. В. Талыкин, албанын
эске-даа кижилери кырышкен.
Найыралдыг байдалга эр-
кен дүштеки шайлагга уе-
анде Н. И. Рыжков беле
С. аль-Махди чугаа солуг-
кан. Ону улуг кичөөгө-беле
дынаан болгаш ажал час-
калышкыны-беле уткаан.

(СЭТА).

БОЙДУС ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫШКЫН

Бойдус камгалаар болгаш
бойдус куралдарын ажал-
агылдар талазы-беле ССРЭ-
нин Министрлер Чөвүлелин
Президиумунун комиссия-
нын хурамы болган.

«Атмосфера агаарын кам-
галаар дугайында» Хойлу-
нун негелдери, а ол мылка
атмосфера агаарын камгалаар
талазы-беле Күрүне планна-
рынын онаалдарын чурт-
туң министрстволарын,
ведомстволарын, бугура-
гелеринин болгаш организа-
цияларын күсөдип турары
контрактыр талазы-беле
ССРЭ-нин Гидрометкүрүм-
онун болгаш ИХМ-нин ажал-
ынын дугайында айтырым
чугаалажып көргөн. Агаар
басейнин камгалаар талазы-
беле хушоп алган шымдыг
хемчеглер турбузе, чурттуг
хей-хей хоораларында бол-
гаш бугурагел төртүрөдө
оң хирелеринин дөдөлгө
бедик болуп хөвөр артык.

Он бирги ош чылдык чамал-
рында ССРЭ-нин министр-
стволар болгаш ведомстволары
баш эвөдөлгөн республикаларын
Министрлер Чөвүлелин
дашкар үнү
турар тастардан хоралыг
бүдүмелери доолу тудар бол-
гаш хоралык болдурларына
херекселерин ажалдагы
кылар талазы-беле планын
онаалдарын чүгө 80 хуу
күсөткөн. А атмосфера ага-
рын камгалаар талазы-беле
күрөңгөн кышта салым-
шкыны 20 хуу чедир
ажылдаан. Оң түндүк-
хирелериникин доктамаа
уер черлеринде хоралыг
бүдүмелери кымырларын
беш чылда көрдүсөн хөм-
дөдө чедип алдынаан.

Агаар басейнин камгалаар
талазы-беле планын чөдөр-
лөрүн бугурагел чөдөр-
лөрүн, албан чөдөрлөрүн бол-
гаш организаацияларын күс-
сепип турарын, Гидрометкү-
мон хандырып, атмосфера
агаарын камгалаар талазы-
беле планын чөдөрлөр тур-
уарына чогуур салдырып че-
дирбей турар.

Шимчедикчилерин ажал-
дан каяккан тастардан үн-
ген хоралыг бүдүмелерин
барып эвөдөйөр болгаш
транспортир ол херекселер-
инден шимчөөгө дөдөлгө
кудуларды соруга-беле ав-
тотранспорт херекселерин
техниктиг байдалынын кон-
троль ССРЭ-нин ИХМ-нин
КАИ четпес хөмчөдөрлөр
ботандырып чорудуу турар.

Атмосфера агаарын кам-
галаар дугайында хойлу-
дугалыг негелдери күс-
сепип талазы-беле ажалды
бөтүу-беле ажыкыларын хал-
дырып турар хөмчөдөрлөр
чорудурун ССРЭ-нин Гидро-
меткүрүмунга болгаш ИХМ-
ге, а ол мылка эвөдөлгөн
республикаларын Министр-
лер Чөвүлелин, ССРЭ-
нин министрстволарына
болгаш ведомстволарына ко-
миссия дөдөлгө.

Комиссия ол мылка Азэр-
байжан ССР-де дигит амы-
танар камгалаалык болгаш
аларын ажалдагы дуга-
йында хойлу-дугалыг негел-
дери сагын турарынын дуга-
йында айтырым база чуга-
лажып көргөн.

Бо айтырг талазы-беле
комиссиянын шимтирине
Азербайжан ССР-нин Мин-
истрлер Чөвүлелин, ССРЭ-
нин Агролеттүрүмунга,

ССРЭ-нин Арга-мыш ажал-
дык күрүмунга, ССРЭ-нин
ИХМ-ге болгаш соуугалыг
эске-даа министрстволар
республика дигит амытанар-
ын камгалаар күсөдө-
лөрине болгаш ону чап
ажылдарын хандырып
улаанга чогуур далааларын
берген.

Министерстволарын иже-
келен баулар он ийи беш
чылда ол министрстволар
организаацияларын бойдус
камгалаалык дуга-
йында айтырым хөмчөдөр
талазы-беле хөмчөдөрлөр дуга-
йында айтырым чуга-
лажык. Министерстволарын
организаацияларын 1981 — 1985
чылдарда болгаш чылды
бир чартында ол туду-
ларын тудурып багыт чору-
дуп, дыка хей кезинде по-
мативга хуусаларын уадын
база шымырын багыт туду-
келген. Байкал холдун девес-
көрдө, Хабаровск болгаш
Приморье крайларда, Са-
лаан областа болгаш Камчат-
када бойдус камгалаалык
дыка хей чугула тудуларын
копчуг союм тутуурун ту-
рар.

Комиссия Министерстволарын
уудуругундагы кичөө-
гейин оң чыгырамында ту-
рар организаацияларын бой-
дус камгалаалык дуга-
йында четпес ажалыны у-
ландырган болгаш ол ажал-
ды үдөлгөн-беле ажыкы-
ларын министрстволардан пөгөн.

Комиссиянын хурамы
ССРЭ-нин Министрлер Чөвү-
лелин Даргалынын бары
оралжымы В. С. Мурахов-
ский эртерген. (СЭТА).

АЖЫЛДААР ЧЕРДЕ КУРЛАВЫРЛАР

«Силерин кичөөгөйерини
эртем-техниктиг дөдөлгө,
таа технологияларын пилдэ-
дирбей, ажалдагы чамалык
механизматике улаш тур мен.
Оске хөмчөдөр-беле деп-
дө, олар ол бедик экономиктиг
ажытыг бээр» — деп, Хаба-
ровск крайың партия орга-
низациянын активинин ху-
рамыга чугаалаа СЭКП
ТК-нын Чыгыш секретары
М. С. Горбачев дөдөлгөн.

А таа технологияларын
эртежок чугулааган иженер-
лери, оларын шимчөөгө
ажылында ажалдар чөдөр-
лөрдө аттестацияны болгаш
чаартылаан улаш салдылар.
Артык, ажым чок ажалдар
чөдөрлөр иженерлери, чок кы-
лырды, а негеттинин турар-
лары күш-ажылы оң бедик
бүдүрүктүгүн дөдөлгө
чедип ажал кылдар ала
тургузурга аттестациянын
ролю улуг.

«Тыла автопарк» катты-
жышкынын улуг бүдүрү-
гелеринин бирини Мику-
севич АТБ-инге чорутуу
ажылдар чөдөрлөрүн аттес-
тациянын дуркулааган-беле
тайыштыр болган мен.

Никит чүк чүдүр күчүз
беш муң тонна чөдө бо 377
автомобилдерден тургустун-
ган партия бо АТБ-ин кол-
лектив багыт эвес ажалдан,
1986 чылдык бир чарты-
нын түндүк-беле республи-
калык автопарктерин бүдү-
ругелеринин аразында со-
циалистг чарыкка тилекчи
болган. АТБ-ин ортын чы-
лып орундааган бөр 10 ми-
лион руб

